

De socialreformatoriske Partier i det nittende Aarhundrede og i det tyvende.

Af

Alexis Petersen-Studnitz.

Nationaløkonomisk Tidsskrifts første Aargangs tre første Hefter redigeredes af Vilhelm Arntzen; — siden Marts 1873 har disse Linjers Forfatter besørget det redaktionelle Arbejde. Arntzen fratraadte Redaktionen paa Grund af Meningsforskelligheder med sine Medudgivere: hans Anskuelse fandtes at være for »socialistiske«. Da Redaktionen derefter overdroges mig, var der dem, der befrygtede, at ogsaa jeg skulde være »Socialist«: Socialisme og Socialdemokrati var nemlig den Gang mere end nu Skræmmebilleder. Frygten viste sig i Tidernes Løb at være ugrundet. Kunde end disse Ord siges, som om saamange andre af det nittende Aarhundredes Mænd, saaledes ogsaa om den, der nedskriver nærværende Linjer: »Gerne han paa Haand og Mund Dem os kysse vilde, — lod sig og en liden Stund vel i Snarer hilde«, — saa viste »Individualismen« sig dog i Længden at have større Magt over ham end »Socialismen«.

Arntzen passede ikke for 28 Aar siden; — maaske vilde hans »Socialisme« nu have harmoneret bedre med Tidsaanden. Sikkert er det dog ikke: ikke blot Tid-

erne forandre sig, men ogsaa vi forandre os, — dog er det ikke altid Tilfældet, at vi forandre os netop i samme Retning som Tiderne.

Naar jeg nu idag fratræder Redaktionen af National-økonomisk Tidsskrift, saa vil jeg til Afsked kaste et Blik tilbage over den Kamp, de socialreformatoriske Partier i det udrundne Aarhundrede have kæmpet. Det er et sidste Opgør mellem de forskellige Partier, der her skal prøves, — dog kun i korte Træk.

... Saaledes som »et Barn af Aarhundredet« skil- drer det i sin »Bekendelse«, saaledes tog ogsaa foran mig en sfinxagtig Skikkelse Plads. I lange Aar fængs- lede den min Opmærksomhed: »c'était la maladie du siècle, qui vint s'asseoir devant moi«.

Spørgsmaalet om, hvorledes Sygdommen kan hæves, er det store Spørgsmaal, som har ængstet det nittende Aarhundrede, og som ogsaa vil beskæftige det tyvende.

I.

I det nittende Aarhundrede, især i dettes sidste Decennier, kom Ordet Socialreform paa Alles Læ- ber. Den sidste Menneskealder fik Udseende af at være den særligt socialreformatoriske Epoke i Menne- skeslægtens Historie. I Virkeligheden maa det erkendes, at de socialreformatoriske Bestræbelser i vor Tid ere stærkere, livligere, mere omfattende end i tidligere Tider. Men naturligvis forsøgte man ogsaa tidligere Social- reformer, og gennemførte faktisk saadanne. Det men- neskelige Samfunds Historie er overhovedet Social- reformens Historie. Til ingen Tid har der været fuld- stændig Stilstand i de sociale Forhold; til enhver Tid ere disse tværtimod blevne omformede, nu i en, nu i

en anden Retning. Og ligesom ingen Tidsalder for sig kan monopolisere Betegnelsen »socialreformatorsk«, saaledes gives der heller ikke noget enkelt politisk eller økonomisk Parti, der har Eneret til at blive betragtet som »socialreformatorsk«, men ethvert politisk og økonomisk Parti, der har Rod i Virkelighedens Verden — Højre, Venstre, Socialdemokrater, Radikale, Liberale, Konservative, Fremskridtsmænd, Reaktionære, og hvad de nu alle kaldes — er og maa være et socialreformatorsk Parti, om ikke efter hvad det faktisk udretter, saa i det Mindste efter hvad det ønsker at udrette. Derimod ville de rigtignok ikke alle den samme Socialreform. Tværtimod have de forskellige Partier — selvfølgelig — afvigende Anskuelse om, hvilken Art Socialreform, der bør tilstræbes, og hvilken ikke.

Imellem tre Hovedpartier kan der skelnes: Yderst tilvenstre: Liberalismen; yderst tilhøjre: Socialdemokratiet; og imellem dem: det Mellemparti, der bestaar af forskellige Underafdelinger, men som hvis videnskabelige Ordførere »Kathedersocialisterne« gælde. Udenfor disse Partier falde de rent utopiske Retninger — til den ene Side: Anarkismen, til den anden: den absolute Socialisme; indirekte kunne de have deres store Betydning, idet de sætte Socialreformatorenes Tanker i Bevægelse, paa den ene eller paa den anden Maade; direkte praktisk socialreformatorsk Betydning kan den, der betragter dem som »utopiske«, selvfølgelig ikke tillægge dem.

De tre ovennævnte Hovedpartier ere altsaa alle socialreformatorske. Vel træffer man i Socialdemokraternes Programmer — Socialdemokraterne have en ejendommelig Forkærlighed for Udarbejdelsen af »Program-

mer —, ligesom i deres Taler og Skrifter ofte Udviklinger, der have en paafaldende Lighed med den utopiske og intransigente Socialisme; — ved nøjere Bekendtskab opdager man imidlertid, at denne Uforsonlighed ikke har noget Videre paa sig, kun skyldes taktiske og agitatoriske Hensyn, og i Virkeligheden ikke skal tages alvorligt: Socialdemokraterne vise sig at være lige saa forhandlingsvillige som de andre Partiers Tilhængere. I det politiske Liv gaar Forsonligheden saa vidt, at Socialdemokrater gladelig stemme paa Manchestermænd, naar dette tilraades af Opportunitetshensyn, der faktisk altid betyde mere for dem end de store »Principer«. Og ogsaa ved Forhandlingen af rent økonomiske og sociale Spørgsmaal er det ikke vanskeligt at komme til en Forstaaelse med dem.

Sagen er den: alle tre Partier ere — trods Alt — enige om, at Individualismen ikke er noget almengyldigt Princip, og at Socialismen heller ikke er det. Alle ere vi Socialister, ligesom vi alle ere Individualister. En vis Dosis Socialisme er at sammenblende med en vis Dosis Individualisme. Kampen gælder blot dette Spørgsmaal: hvormeget af det Ene, hvormeget af det Andet? Kampen herom er i det nittende Aarhundrede blevet ført under heftigere Former og med langt mere Dygtighed end tidligere; men den blev ogsaa ført i de foregaaende, og vil fremdeles blive ført i de kommende Aarhundreder. Det er en evigt varende Kamp, der aldrig vil ende med det ene Princip's totale Undergang, det andets absolute Sejr. Grænseskillet vil blive flyttet, som det tidligere blev flyttet, nu til den ene, nu til den anden Side. Kun om et Mere eller et Mindre drejer det sig. Sætningen: »Alt eller Intet« har ingen Kurs her.

II.

Liberalismen er af de tre socialreformatoriske Partier det, som i det nu udløbne Aarhundrede har gennemført den største Socialreform.

Ved Hundredaarsskiftet gik der en Strøm af Litteratur ud over Verden. I korte Bladartikler, i større Tidsskriftartikler, i Brochurer og i mægtige Bind paa Tusinder af Sider skildredes for den undrende Samtid, hvorledes Aaret 1801 i alle Forhold var ligeover for Aaret 1901 som den ringe Skabning ligeoverfor den kæmpemæssige Skikkelse. Den uselige Bonde er i Hundredaarets Løb bleven forvandlet til den oplyste, selvbevidste Jordbruger, der avler fint Korn, producerer ypperligt Smør, har Staldene fulde af prægtige Dyr, og som fører det store Ord paa Tinge, ja regerer Land og Rige. Den smaatskaarne Industri er voxet op til den kapitalstærke Fabrikvirksomhed, der gennem sine imponerende Skorstene sender Røgen op til Skyerne, og hvis klaprende Maskiner høres over den ganske By, medens dens Varer — snart billige Sager, beregnede paa Masseforbrug, snart kostbare Luxussager, som kun et velhavende Folk kan købe — ikke nøje sig med det lokale Marked, men gaa langt udover Landets, ja udover Verdensdelens Grænser. Baade Bonden og Industrimanden have i Købmanden fundet deres gode Ven, der snart henter Raastoffet til dem fra Amerika, Asien, Australien, snart skaffer Købere til deres Smør, deres Svin og Flæsk, deres Industriprodukter o. s. v. Alle Parter støttes af Jernbaner, Dampskibe, Telegraf, Telefon og Kreditinstituter, som for hundrede Aar siden Ingen drømte om. Alle hjælpes af en Millionhær af

Arbejdere, ikke underdanige Trælle, men velnærede, kraftige Mænd, der ikke tage Arbejde hos hvemsomhelst og paa hvilkesomhelst Betingelser, men som gennem deres Fagforeninger meddele de Betingelser, under hvilke de kunne faas i Tale, Betingelser der ikke blot angaa Arbejdsløn og Arbejdstid, men tillige adskillige andre Forhold.

Hvor man saa vender Blikket hen, til immaterielle Forhold fuldt saa vel som til materielle, ser man et Opsving gennem det nittende Aarhundrede af et saadant Omfang, at Festskrifterne ved Hundredaarsskiftet ikke kendte Farver stærke nok til Udmalningen deraf.

Festskrifterne have fortalt Alt, hvad der er at fortælle derom; den, der ønsker statistiske Data eller Oplysning om Udviklingens historiske Forløb, vil i Festskrifterne finde, hvad han ønsker.

Kun en Ting glemte Festskrifterne. Og den burde ikke have været glemt. Lidt historisk Besked om Udviklingens Forløb i vort Aarhundrede raade Alle over. Men af 100 er der ikke 1, som ved, at Vincent de Gournay er Navnet paa den Mand, som først søgte at faa den økonomiske Udvikling ind i det Spor, som Størstedelen af det nittende Aarhundrede har fulgt.

Gournay plantede Liberalismens Fane og skrev paa den en Sentens, der i sin Tid klang godt, men som nu ikke mere er paa Mode. I Gournays Fodspor fulgte Turgot, Fysiokraterne, Adam Smith. »Wealth of Nations« fik en Indflydelse som ingen anden af Aarhundredets Bøger.

I 1870 tilføjede tysk Kultur fransk Kultur et Ulivssaar. Følgen viste sig paa saa mange Omraader, ikke mindst paa det økonomiske. Germanismen bredte sig;

Ufrihed trængte frem, Liberalismen søgtes sat tilside. Alligevel havde Liberalismen paa det nittende Aarhundrede sat et Mærke, som ikke kan udviskes, trods al Germanisme.

Under den liberale fransk-engelske Skoles Indflydelse løstes de — i vor Tid tildels aldeles ubegribelige — Baand, der tidligere paa den mest skæbnesvangre Maade havde hindret Udviklingen: Stavnsbaandet løstes, Jordfællesskabet hævedes, de tvungne Arbejdsydelser faldt bort, Bonden fik Lov til at dyrke sin Jord og anvende sin Tid, som han vilde, Haandværkeren befriedes for de taabelige og fordærvelige Lavsbaand, de industrielle Reglementer, der i den latterligste Grad gik i det Enkelte, afskaffedes, Handelen frigaves, Indførslen fra Land til By fritoges for de trykkende Afgifter, Handelen mellem Landene fik en relativ Frihed, Handelen forbeholdtes ikke mere Byerne, men tillodes ogsaa paa Landet, de saakaldte Aagerforbud afskaffedes, Luxusforbudene ligesaa etc. etc. Alt under Indflydelse af Adam Smith og hans Disciple. Aarhundredets Motto blev

Borgerfrihed,

ingen Ultra-Individualisme, ingen Anarkisme, paa hvis Mulighed kun Sværmere kunne tro, men en Individualisme, der naar hertil og ikke videre, en Individualisme, der til en vis Grad følges sammen med en Art »Socialisme«, altsaa en »Borgerfrihed«, der er »bestemt ved retfærdig Lov«. Og udenfor Stadens Port rejste man en Støtte, paa hvilken man med tydelige og klare Ord skrev Aarhundredets Program, der skulde læses af alle dem, der drog fra Land til By, fra By til Land.

Saaledes lød Programmet:

»Kongen kendte: at Borgerfrihed, bestemt ved retfærdig Lov, giver Kærlighed til Fædrenelandet, Mod til dets Værn, Lyst til Kundskaab, Attraa til Flid, Haab om Held«.

Programmet blev for Størstedelen gennemført, og hvad Adam Smith havde lovet, gik i Opfyldelse, — ja mere end det.

Produktion og Omsætning steg i Aarhundredets Løb i en saa umaadelig Grad, at den Mand, som ved Aarhundredets Begyndelse havde vovet at profetere, at ved Aarhundredets Slutning vilde der blive produceret, købt og solgt i de Dimensioner og paa den Maade, som nu faktisk er Tilfældet, vilde man have betegnet som en Drømmer.

Selvfølgelig har Tekniken sin Del af Æren, — men det maa man ikke glemme, at alle tekniske Forbedringer vilde have været forgæves, naar Friheden til at bruge dem ikke var tilstede. Hvad kunde det nytte, om den landøkonomiske Teknik forbedredes, naar Jordfællesskab, Hoveri, Stavnsbaand og alle de andre Indskrænkninger i Bondens fri Raadighed over sin Tid og sine Evner blev bestaaende? Hvad kunde Fremskridt i den industrielle Teknik nytte, naar Industrimanden var bunden paa Hænder og Fødder? Hvad kunde det nytte, at udmærkede Dampskibe gjorde det muligt hurtigt at føre Kornladninger fra det ene Land til det andet, naar Loven forbød en saadan Handel? Uden Liberalismen vilde mange af de største Opfindelser overhovedet aldrig set Lyset, vilde i ethvert Fald aldrig være blevne udnyttede, saaledes som de nu blev det.

Liberalismen lovede en hidtil ukendt Udfoldelse af

alle produktive Kræfter, lovede Opsving i Produktion og Omsætning, — og Opsvinget kom i et saadant Omfang, at aldrig, saalænge Verden havde staaet, havde man i saa kort en Periode set et blot tilnærmelsesvis saa stort Opsving.

Liberalismen gjorde mere: den bidrog mægtigt til at fremme Egalitarismen. Liberalismen gik i stort Omfang over til at blive Demokratisme. Den forlangte Standsskrankerne fjernede. Paa sit Program optog den bl. a. Fordringen om Koalitionsfrihed. Koalitionsfriheden blev virkeliggjort, og at dens Virkeliggørelse i høj Grad har fremmet særligt Arbejdernes Interesser, er iøjnefaldende. Overhovedet er det en selvfølgelig Sag, at Liberalismen fortrinsvis maatte arbejde til Gunst for Samfundets Ringeste. Det var jo især dem, som det tidligere System bastede og bandt. Liberalismen var i Alles Interesse, — men de Mægtige i Samfundet kom dog selvfølgelig bedre end de Smaa udover det gamle Systems Ufornuft og Ubillighed. Da Liberalismen løste Baandene, som især trykkede de Smaa, løftede den derved disse Smaa nærmere op mod de Store, bidrog altsaa til »den sociale Kløfts« Udjævning.

Hvad der fremfor Alt skal mærkes, naar Talen er om Liberalismen, er dog dette, at Liberalismen, idet den begyndte Felttoget mod Standsforrettigheder og Privilegier, mægtigt bidrog til at hæve Samfundsfølelsen. Individualismens Tidsalder og »Kapitalismens« Tidsalder blev den sociale Følelses Tidsalder. I økonomisk Henseende blev Arbejdsdelingen et særligt Kendetegn for det nittende Aarhundrede; aldrig før havde man set en saa vidtgaende Arbejdsdeling, og Intet smeder Samfundet i den Grad sammen til et Hele som Arbejdets

Deling. Egoisme og Altruisme ere de to for ethvert Samfund nødvendigt samvirkende Faktorer; men den økonomiske Udvikling i det nittende Aarhundrede har smedet Egoisme og Altruisme langt fastere sammen, end tidligere Tidens Forhold tillod det. Opsvinget i Produktion, Samfærdsel, Omsætning er maaske det, der mest falder i Øjnene; — det mærkeligste Opsving i Individualismens Aarhundrede er dog Socialfølelsens. Man taler saa ofte om den »Løshed«, der skal være et Særkende for vor Tid. Ja, det er rigtigt, at Bondekarlen tidligere blev paa Landet, medens han nu hjem søger Byerne; ja, han blev, hvor han var, efterdi han var stavnsbunden. Det er ogsaa rigtigt, at Tjenestepigerne nu sjældent holde Jubilæum, fordi de have tjent 25 Aar hos samme Herskab, men snarere fejre det Aar, i hvilket de have tjent hos 25 forskellige Herskaber. Utvivlsomt er der kommet Bevægelighed, hvor man tidligere saa stivfrosne Forhold, og ofte antager denne Bevægelighed saa utiltalende Former, at man med Grund kan klage over en umoralsk Løshed. Alligevel er, i det Store og Hele, den økonomiske og sociale Moral langt fastere i de Samfund — England og Nordamerika for Exempel —, hvor den liberal-økonomiske Udvikling er kommen videst, end i de Samfund — Spanien for Exempel —, som ikke ere fulgte med. Man kender de Tvangsindretninger, der under det gamle System skulde holde sammen paa Samfundet, — og man kender Resultaterne. Gournay sagde om Lavene: ja, at føre Processer, det forstaa de sig paa, — ligesaa godt som paa selve Professionen.

— Stod Adam Smith op af Graven, vilde han slaa følgende Sætninger fast:

Det nittende Aarhundrede er mit Aarhundrede! Hør, hvad I have Individualismen, Liberalismen, Kapitalismen at takke for:

1. Et kæmpemæssigt Opsving i Produktion, Samfærdsel, Omsætning, et Opsving, til hvilket Magen forgæves søges i tidligere Aarhundreder.

2. En stærkt forøget Egalitarisme, en iøjnefaldende Udviskning af tidligere skarpe Grænser, en betydelig Hævelse af Niveauet for Samfundets Smaa, en kolossal Forbedring af alle Arbejderses Kaar, en mægtig Stigning af Arbejdslønnen, en Forbedring af alle materielle Arbejdsvilkaar, en Delagtiggørelse for Arbejderne i alle Kulturgoder overhovedet.

3. En beundringsværdig Orden i det økonomiske Liv, ikke Ro, ikke Stilstand, tværtimod bestandige Bølgebevægelser, men dog en saadan Orden, at den langt overstraaler, hvad alle tidligere forsøgte Reglementeringer og Tvangsforskrifter formaaede at frembringe. Den saakaldte »anarkiske« Konkurrence bragte Orden i det økonomiske Liv, -- det gamle Systems regulerende Forskrifter: Uorden. Det gamle System bevægede sig i denne *circulus vitiosus*: Borgerne kunne ikke selv varetage deres Interesser — derfor Reglementer — Reglementerne overtrædes — derfor Mistillid til dem og derfor Udstedelsen af ny Reglementer — atter Defraudationer — og atter Reglementer . . . o. s. fr. Den fri Konkurrence fik Bugt med Anarkiet.

4. En Opblomstring af Samfundsfølelsen. »Kapitalismen« viste sig at gaa godt sammen med Arbejderinteresserne; Individualismen viste sig at være den sande Socialisme; Altruisme smeltede sammen med Egoisme, blev, om man vil, en Art »forfinet Egoisme«.

Adam Smith, hans nærmeste Læremestre og hans efterfølgende Disciple, den liberale engelsk-franske Skole, ville, i Henhold til disse Sætninger, vindicere det nitende Aarhundrede for sig.

III.

Socialdemokratiet er blandt de tre social-reformatoriske Partier det, som udgiver sig for at være baade det alment sociale og det specielt arbejdsvenlige Parti. Det arbejder, siger det, for »den hele Menneskeslægt«, men, tilføjer det, »kun Arbejderklassen« kan virke for det almene sociale Vel, og Socialdemokratiets Opgave bliver det at lede »Arbejderklassens Kamp mod den kapitalistiske Udbytning«. Men dette foregivne Arbejderparti har faaet alle sine Ideer hos Mænd, der stod udenfor Arbejderklassen; det har Liberalismen og Individualismen og Kapitalismen at takke for Alt, hvad det overhovedet er; dets Kamp mod Liberalisme, Individualisme og Kapitalisme er kun Spilfægteri, idet det saa godt som Nogen kender Liberalismens, Individualismens og Kapitalismens Uundværlighed, og det ved fuldt vel, at al den Socialreform, som det har Andel i, er bleven gennemført ved Hjælp af Befolkningens saakaldte »borgerlige« Elementer, som det gerne betegner som »den reaktionære Masse«.

Socialdemokratiets Reformkrav, saaledes som de foreligge formulerede i dets Program, ere navnlig følgende:

Almindelig, lige, direkte Valg- og Stemmeret til alle Valg og Afstemninger for mandlige og kvindelige Personer, der have fyldt det 20de (de danske Socialdemokrater sige, mærkeligt nok, det 22de) Aar. Hem-

melig Stemmegivning. Valgdag paa en Fridag. Kort Valgperiode. Diæter til de valgte Repræsentanter. Ophævelse af enhver Indskrænkning i politiske Rettigheder, der ikke skyldes Umyndiggørelse. — Direkte Lovgivning ved Folket, gennem Forslags- og Forkastelsesret. Valg af Embedsmænd ved Folket. — Afskaffelse af den staaende Hær. Indførelse af et almindeligt Folkeværn. Afgørelse af Spørgsmaal om Krig og Fred ved Folkerepræsentationen. Udjævnelse af alle internationale Stridigheder ved Voldgift. — Afskaffelse af alle Love, som indskrænke og undertrykke den fri Meningsudvexling, Foreningsret, Forsamlingsret. — Afskaffelse af alle Love, som i offentligretlig og privatretlig Henseende underordne Kvinden under Manden. — Religionen erklæres at være Privatsag. — Skolen gøres uafhængig af Kirken. Skoletvang. Gratis Undervisning, gratis Undervisningsmidler og Forplejning i Almueskolerne og i de højere Dannelsesanstalter for de Elever, der anses begavede nok til videre Uddannelse. — Gratis Retspleje. Skadeserstatning til uskyldigt Anklagede, Arresterede og Dømte. Dødsstraffens Afskaffelse. — Gratis Lægehjælp. Gratis Begravelse. — Progressiv Indkomst- og Formueskat. Obligatorisk Selvskatteangivelse. Progressiv Arveskat. Afskaffelse af alle indirekte Skatter etc., der ofre Almenhedens Interesser til Fordel for et privilegeret Mindretal. — En virksom, national og international Arbejderlovgivning, der fastsætter en Normalarbejdsdag paa højst 8 Timer, — som forbyder Anvendelse af Børn under 14 Aar, af regelmæssigt Natarbejde og af Trucksystemet m. m., — som sikrer Landarbejdernes og Tjenesteyendets retlige Ligestillethed med Industriarbejderne

og ophæver Tyendeloven, — som sikrer Koalitionsretten, — som overdrager den hele Arbejderforsikring til Staten, dog saaledes, at Arbejderne faa afgørende Indflydelse paa Administrationen.

Saaledes lyde de nærmest foreliggende socialdemokratiske Reformkrav. Nogle af dem synes at have ringe Udsigter til at blive gennemførte, — men samfundsomstyrtende ere de dog ingenlunde. Andre ere alt gennemførte i det ene eller det andet Land. Atter andre kunne uden større Vanskelighed gennemføres, naar blot »den reaktionære Masse« igen vil hjælpe med. Alle kunne de diskuteres, saa meget lettere fordi det praktiske Socialdemokrati overalt er rede til at forhandle. — Et andet Spørgsmaal er det naturligvis: hvormeget der er vundet for Samfundet ved det hidtil Gennemførte, og hvormeget der vilde vindes ved Gennemførelsen af endnu flere af Kravene. Dette er et Spørgsmaal for sig. Saameget er sikkert, at al den Indflydelse, Socialdemokratiet hidtil har øvet, har det øvet ved Bistand fra de Partier, som det siger sig at staa i Modsætningsforhold til.

IV.

Mellempartiet er af de tre socialreformatoriske Partier uimodsigeligt det, som i Aarhundredets sidste Fjerdedel naaede frem til størst Indflydelse. Værdien af den af det gennemførte Socialreform kan endnu ikke beregnes. Partiet har gennemført en Række Reforme, der synes at være til Fordel, — maaske for hele Samfundet, — maaske mere for enkelte Klasser. Men naturligvis have Reforme ikke lutter Lyssider — Lys og Skygge følges altid ad — og Balancen mellem

hvad der vandtes og hvad der tabtes, er det ikke let at opgøre. Af Partiet tilhøjre lod Mellempartiet sig drive et godt Stykke henimod Socialismen; — dog maa det indrømmes, at det hidtil kun med en vis Varsomhed gav sig til at rokke ved Liberalismens Livsværk.

V.

Spørgsmaalet bliver nu dette: hvilket af de tre Partier vil beherske det tyvende Aarhundrede?

Liberalismen gør sig ingen Illusioner. Den ved, at hvad den har tabt i det nittende Aarhundredes sidste Fjerdedel, vil den ikke vinde tilbage i en overskuelig Fremtid. Kan den blot nogenlunde hævde sin nuværende Position, vil den være glad. Men den gør ikke engang Regning paa saa meget. — Socialdemokratiet, der altid er forhaabningsfuldt, vil daare sig med det Haab, at blive det ledende Parti i det tyvende Aarhundrede. Det naar ikke saa vidt. Men de Velyndere, der hidtil have taget det under deres Vinger, ville fremdeles gøre det. — Mellempartiet bliver i den Fremtid, der kan overskues, det herskende. Det vil arbejde videre paa det alt begyndte Arbejde. Det vil — i de forskellige Lande i forskellig Grad og paa forskellig Maade — videre udforme den saakaldte »Sociallovgivning«. Det vil se at vinde ny Omraader for Statsvirksomhed. Det vil ikke blot tage sig af Arbejderklassen, men ogsaa forskellige Grupper af Arbejdsgiverklassen — for Exempel; Agrargruppen, Haandværksmestre, den saakaldte Middelstand, visse Industridrivende m. Fl. — kunne gøre sig Haab om dets Bevaagenhed. Har det prøvet sig frem i det nittende Aarhundrede,

vil det gaa videre i det tyvende. Liberalismens Maal var: det Heles Vel. Dette gælder ikke om de socialpolitiske Indflydelser, der beherske Nutiden: snart er det Arbejderklassen, der træder frem og paa-
 staar at repræsentere det hele Samfund; snart er det Agrarklassen, der paa-
 staar, at dens Vel er identisk med Samfundets Vel; snart er det »Middelstanden«, der gør gældende, at den fremfor Alt maa bevares. Mellempartiet, der gerne træder i den Klasses Tjeneste, som raaber højest, bliver snart Arbejderklassens, snart Agrarklassens, snart »Middelstandens« eller en anden Klasses Hjælper, — og Følgen bliver, at dens Socialpolitik faar en urolig, vaklende, skiftende, experimentel Karakter.

VI.

Paa mange forskellige Omraader vil Mellempartiet i det tyvende Aarhundrede finde Anledning til at prøve sine Kræfter. I de Forhold, hvor Udviklingen har bragt det med sig, at Liberalismen slog over i sin Modsætning, vil der vel kunne være Grund til at forsøge en Intervention.

Liberalismen var Monopolsystemets Negation. Liberalismen forlangte og maatte ifølge sit Væsen forlange Associationsfrihed, Koalitionsfrihed. I Ly heraf udviklede der sig et nyt Monopolsystem. Foreningsfrihed blev til Foreningstvang; de fri Associationer til Tvangs-Associationer, Negationens Negation.

Det ny Monopolsystem viser sig under forskellige Former. De store Trusts høre derunder. Det er en bekendt Sag, hvilke uhyre Dimensioner de have naaet i Amerika, og hvilken Forbitrelse de der have frem-

kaldt. Hvad Evropa har af Trusts, er hidtil Smaasager i Sammenligning med, hvad Amerika har. Men Amerika bliver stedse mere Evropas Læremester — og de store Trusts ville efterhaanden vinde mere Indpas ogsaa i vor Verdensdel. Amerika har alt begyndt at experimentere med Forholdsregler mod disse monopollignende Væsener, — uden Held. De amerikanske Forsøgs negative Resultater ville ikke skræmme de europæiske Socialreformatorer. Et stort Felt for Experimenter ligger her aabnet for dem.

Beslægtet med Kapital-Sammenslutningerne ere Arbejdskraft-Sammenslutningerne, særligt de der kaldes Fagforeninger. Fagforeningerne have Liberalismen at takke for deres Existens; — de have efterhaanden udviklet sig i Retning af al Friheds Undertrykkelse. Her er der Anledning for Staten til at skride ind. Et fredeligt Forhold mellem Samfundets forskellige Klasser er i Statens Interesse. Fagforeningernes Livsopgave er det: at accentuere Modsætningsforholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejder. At Fagforeningerne have hjulpet med til at forbedre Arbejdernes Kaar, indrømmes almindeligt; men indrømmes maa det ogsaa, at disse Foreninger til Stadighed true med at erklære »Borgerkrigen«, at Samfundets Fællesinteresse ikke er deres Sag, at tværtimod den yderligt skarpe Accentuering af Klasseinteressen for dem er Alt. Her bestaar en Samfundsfare af den alvorligste Art, og kan Staten gøre noget for at besværges den, maa det være dens Opgave. Faktisk have Fagforeningerne ødelagt store Værdier. Ved forfejlede Striker — af dem har der været mange — ere betydelige Værdier gaaede til Grunde baade for Samfundet som Helhed og for enk-

elte Individder, Arbejdere saa vel som Arbejdsgivere. Ved den krasse Maade, hvorpaa de have søgt at gennemføre deres Program: »det mindst mulige Arbejde for den størst mulige Løn« (— en karikeret Udgave af den netop af selve Socialdemokraterne saa ofte dadlede Handelsmaxime: »køb paa det billigste, sælg paa det dyreste Marked« —) have de ogsaa ødelagt Værdier for Samfundet. Ved de tekniske Krav, de have stillet, Forlangenderne om Anvendelse af Haandkraft i Stedet for Maskiner, og mere af samme Art, have de ligeledes handlet i anti-social Aand. Og have de ødelagt materielle Værdier, have de desforuden ved den Tvang og det Tyranni, de øve mod deres Medlemmer, ødelagt de største aandelige Værdier. »Den alvorligste Anklage, der kan rettes mod vore Dages Associationsvæsen, er« — siger en arbejdervenlig dansk Forfatter — »at det lægger et Kammeratskabets Aag paa Mennesker og kun altfor ofte tvinger dem ind i en aandelig Spændetrøje«.

At rejse et Værn mod de store Associationers Udskejelser, — en Opgave for det tyvende Aarhundrede! Det liberale nittende Aarhundrede skabte de store Associationer; — det paa en anden Maade liberale tyvende Aarhundrede vil faa den Opgave, at drage Grænserne for Associationerne.

VII.

Om Stats-Intervention ligeoverfor Fagforeningerne findes der Intet i det socialdemokratiske Program. Derimod indeholder dette Krav om en Normalarbejdsdag, om Forbud mod visse Individens Arbejde, om Forbud mod Nattearbejde, om statslig Regulering af Arbejds-

forholdene overhovedet, om Arbejderforsikringsvæsenet m. m. Og der kan næppe være nogen Tvivl om, at Mellempartiet i det tyvende Aarhundrede i endnu større Grad end i det nittende vil tage sig af alle disse Krav.

Hvorledes begrundes de? Begrundelsen er den sædvanlige: Staten maa beskytte den Svage mod den Stærke.

Men hvem er svag, og hvem stærk? Vi ere Alle i det ene eller det andet Forhold svage, — og trænge altsaa forsaavidt til Beskyttelse. Halvdelen af Menneskeslægten siges endog at være svag i Kraft af sit Køn, og maa derfor beskyttes. Den anden Halvdel udgør vel det saakaldte »stærke« Køn, — men er svag af andre Grunde. Den Ene er svag paa Grund af sin ringe, den anden paa Grund af sin høje Alder. Atter Andre ere svage paa Grund af legemlige Brøst eller paa Grund af ringe Intelligens, mangelfulde Kundskaber etc. Og den store, store Mængde føler sig svag i den økonomiske Existenskamp paa Grund af manglende eller utilstrækkelig Kapital.

Her bliver der da en umaadelig Opgave at løse for den beskyttende Stat.

Liberalismen ræsonnerede nu saaledes: Ja vel er der Forhold, hvor Staten maa gribe ind; — men lad os dog vogte os for at overvurdere, hvad der kan udrettes ved Lovmageri; lad os ikke tro, at vi virkelig kunne beskytte den mindre Oplyste ved at skrive alle hans Kontrakter for ham, at vi beskytte den stakkels Laansøgende ved at foreskrive Maximalrenter, den Sultne ved at diktere Brødpriser og forbyde Kornudførsel, Arbejderen ved at fastslaa en »Normalarbejdsdag«, Kvinden ved at stille hende under Mandens

Værgemaal. Lad os tværtimod — saa vidt muligt — vænne Folk til selvstændigt at ordne deres Forhold.

Det tyvende Aarhundredes Mellemparti vil derimod, paavirket af Socialismen, sige: Nu vender vi! De Baand, Liberalismen løste, binde vi atter; vi dekrettere atter Maximalrenter, atter Maximalpriser; vi regulere atter Arbejdet, og har Liberalismen givet Kvinden Myndighed, saa kunne vi gerne — i nogle Forhold, ikke i alle — atter erklære hende umyndig. Heri er der intet Overraskende: vi revidere blot vort Myndighedsbegreb.

En Revision af Myndighedsbegrebet vil, efter alle Solemærker at dømme, finde Sted i stor Maalestok i det tyvende Aarhundrede. Og Revisionen vil finde Sted i den Retning: at de Umyndiges Klasse faar betydeligt videre Rammer.

Men naar Umyndighedserklæringer ville finde Sted efter større Dimensioner, har man vel Grund til at spørge: hvem er Formynderen?

VIII.

Formynderen er — ikke nogen Gud — men et menneskeligt Væsen, behæftet med Svagheder, som de Mennesker, det er sat til Formynder over, altsaa — hvis alle »Svage« skulle have Formynder — selv trængende til Formynder.

Maaske vil man svare: Guder findes ikke; kun Mennesker kunne udrustes med Formyndermagt, — men det bliver de Klogeste, de Bedste, de Ypperste, der blive Formyndere for dem, der fortrinsvis trænge til at komme under Formynderskab.

En meget optimistisk Opfattelse. Er den begrundet i den faktiske Udvikling?

Formynderen er — ikke nogen Gud, — heller ikke den saakaldte ethiske Stat, der er et saare mystisk Væsen, — men ganske ligefrem: forskellige offentlige Myndigheder med deres Hærskarer af Embedsmænd. Om disse — middelbart eller umiddelbart — vælges af en enevældig Hersker eller af et folkeligt Vælgerkorpsets tilfældige Majoritet, behøver ikke at gøre nogen Forskel. Det er i ethvert Fald ikke givet, at det folkelige Vælgerkorpsets i Øjeblikket raadende Majoritet bedre end den Minoritet, hvis Mening lades upaaagtet, forstaar at udfinde de Klogeste, de Bedste, de Ypperste.

Her er der nu et Omraade, hvor de gamle Liberale af ren og skær Idealisme lod sig føre paa Afveje. Fra Konger, Adel og Gejstlighed, fra de privilegerede Klasser havde Tredje Stand erobret sig sin Frihed. Den blev ikke staaende derved: den løftede Fjerde Stand op til sig; den delte sit Brød med den og gav den at drikke af sit Bæger og behandlede den som sin Broder. Fjerde Stand beskyldte senere sine Velgørere for at være »en reaktionær Masse« — men fra denne »reaktionære Masse« udgik ethvert Fremskridt, og Alt hvad Fjerde Stand fik af Magt og Indflydelse, fik den skænket af Tredje Stand. Men de Liberale af Tredje Stand forregnede sig nu her. Idealister som de vare, troede de, at den, der først engang havde smagt Frihedens Sødme, ogsaa vilde holde fast ved Friheden. De forudsaa ikke, at den politiske Frihed skulde blive benyttet til at bane Vej for økonomisk Ufrihed. De anede ikke, at den Tid skulde komme, da det frigjorte Folk skulde længes efter at faa »Myndighedsbegrebet revideret«, i den Forstand, at Udstedelsen af Umyndighedserklæringer skulde blive Modesag.

Opfyldte af idealistisk Iver glemte de gamle Liberale at betænke Følgende: den politiske Magt, som Tredje Stand erobrede, tilfaldt en Stand, hvis øvre Lag var i Besiddelse af politiske Evner; — den politiske Magt, der skænkedes Fjerde Stand, skænkedes til en Stand, der søgte sin Styrke ikke i sin politiske Modenhed, men i sin numeriske Overvægt. Den ene Stand, Bourgeoisiet, Aandens Arbejdere, havde den intellektuelle Overvægt, sad inde med Dannelsen, med Kundskaberne, med Ideerne, beherskede overhovedet det økonomiske Liv og det hele Aandsliv, i dettes fulde Omfang, var, kort sagt, som Sièyes udtrykte det, »Alt« i Samfundet, selv om den regnedes for »Intet« i Politiken og tilsidesattes af de Privilegerede; — den anden Stand, Haandens Arbejdere, sad ikke inde med Dannelsen, ikke med Kundskaberne, ikke med Ideerne, beherskede, kort sagt, ikke Aandslivet, — men var unægteligt, numerisk set, alle andre Klasser overlegen. — Denne kapitale Forskel burde ikke være bleven overset. Den blev overset; — opfyldt af en overstrømmende Glæde over, hvad de havde opnaaet, og begavede med et altfor optimistisk Syn paa Menneskenes Udviklingsmuligheder, undlod de Liberale at skænke de advarende Røster, der lød, tilstrækkelig Opmærksomhed.

En Smitsot, i det latinske Sprog kaldet »morbus democraticus«, af Englænderne kaldet »false democracy«, for hen over Landene. Om Sygdommens Væsen ved især Amerika og Frankrig at berette; der er der noget at lære. Liberalismen har i dette Forhold gjort sig skyldig i en skæbnsvanger Fejlregning, — og Socialdemokratiet har skyndt sig med at benytte sig heraf.

Hvor Liberalismen havde virket velsignelsesrigt — paa det økonomiske Omraade — stillede Socialdemokratiet sig i Opposition; — hvor Liberalismen havde forregnet sig — paa det politiske Omraade — søgte Socialdemokratiet blot, med stærke Skridt, at vandre videre i det liberale Spor. I sin politiske Del er det socialdemokratiske Program ikke andet end en — maaske temmelig kras — Udformning af det liberale.

Og Moderationens Parti, — hvor staar det?

I de økonomiske Spørgsmaal stiller det kathedersocialistiske Parti — med sine forskellige Afskygninger — sig imellem Liberalismen — det økonomiske Venstreparti — og Socialismen — det økonomiske Højreparti —, og dette er jo en selvfølgelig Plads for et Mæglingsparti. Anderledes stiller Forholdet sig paa det politiske Omraade: her kunde man tænke sig andre Opgaver for et moderat Parti. Her kunde man tænke sig, at det moderate Parti vilde søge Midler til at skærme det sande Demokrati mod de Farer, der true dette fra Socialdemokratiet.

IX.

Mellempartiet siger sig at være den sociale Freds Parti. Er dette Tilfældet, bør det, skulde man mene, virke hen til, at den Tale, Vennerne tilhøje føre, bliver lidt mindre krigerisk, lidt mindre udæskende, end den nu er.

Man sammenligne den liberale og den socialdemokratiske Agitation! Hvilken Forskel!

Paa den ene Side: alle den liberale Periodes store Mænd, at begynde med Gournay og Turgot og Adam Smith og videre gennem det attende Aarhundredes sidste Halvdal og gennem Størstedelen af det nittende

Aarhundrede. Alle Fremskridtsmænd og erklærede Arbejdervenner. Bange for at dadle var de ikke; bange for at stille endog radikale Forslag var de lige saa lidt. Men altid førte de et værdigt Sprog, og aldrig troede de, at Samfundets Vel kunde fremmes ved en Agitation, der skildrer den ene Samfundsklasses Medlemmer som Vampyrer, den andens som udpinte Slaver. Gik enkelte af den liberale Periodes Mænd, som Bastiat maaske, for vidt i deres Optimisme, saa var det dog altid en ædel Idealisme, der førte dem for langt til den ene Side, og skadet nogen ved deres idealistiske Iver have de ikke.

Og saa paa den anden Side: Marx og hans Efterfølgere. For dem gjaldt kun Sværtningstaktiken. Endog nærtstaaende Theoretikere, som Rodbertus, blev haanede, naar de — som dannede og fornemme Mænd — forsmaaede at betjene sig af den marxistiske Udtryksmaade. De ældre Socialister fra Tiden før Marx haanedes som »utopiske«; Sandheden er, at de gennemgaaende var Idealister lige saa godt som de Liberale; der findes blandt dem aandfulde, højtbegavede, ædle, begejstrede Mænd, store Altruister, og det »Utopiske« var hos flere af dem ingenlunde mere fremtrædende end adskilligt af, hvad der kan findes hos de senere saakaldte »videnskabelige« Marxister; — men deres Fremstillingsform var tilvisse værdigere, Uegennyttigheden paa lideligere, Menneskekærligheden sikrere og Sandhedskærligheden dybere. I de moderne socialdemokratiske Skrifter findes noget Andet: Hadefuldhed og bevidst falske Fremstillinger. Hele den moderne socialdemokratiske Agitation er — i grel Modsætning til hine »utopiske« Socialisters — direkte beregnet

paa at ødelægge den Lykkefølelse, der endnu er til Stede i Befolkningens brede Lag. Det fortælles Dag ud og Dag ind den store tankeløse Mængde, at »Kapitalisterne« skulle depossederes af »Arbejderne«, skønt Arbejderne faktisk ere ude af Stand til at realisere en saadan Depossedering, og skønt de, der tale om denne Handling som om noget Ønskeligt, selv ikke nære noget hedere Ønske end at blive »Kapitalister«, hvis de ikke alt ere det. Da det gælder at gøre Arbejderne eller »Proletariatet« og »die versinkenden Mittelschichten« — d. v. s. Smaaborgerne og Smaabønderne — utilfredse og misfornøjede, saa fortælles det disse Klasser — saaledes i det officielle Erfurter-Program —, at for dem betyder Udviklingen »wachsende Zunahme der Unsicherheit ihrer Existenz, des Elends, des Drucks, der Knechtung, der Erniedering, der Ausbeutung«, — dog, lejlighedsvis, naar det gælder at høste Ros for, hvad den socialdemokratiske Agitation alt har udrettet for Smaafolk, siges det Stikmodsatte! »Klassekampen mellem Bourgeoisie og Proletariat« siges — paa nys anførte Sted — at »dele det moderne Samfund i to fjendtlige Hære«, skønt vi hver Dag se Folk af Bourgeoisiet og Folk af »Proletariatet« mødes til fredelig Forhandling, til fredeligt Samarbejde, ofte ogsaa til hjertelige Fællesfester. »Afgrunden mellem Besiddende og Besiddelsesløse« siges videre at blive »endnu yderligere udvidet ved de i den kapitalistiske Produktionsmaade begrundede Kriser«, der paastaas at blive »af stedse større Omfang og mere ødelæggende«. — skønt der overhovedet ikke findes nogen »Afgrund«, men tværtimod jævne Overgange fra Rig til Fattig,

og skønt Kriserne. der ikke ere begrundede i den kapitalistiske Produktionsmaade«, men langt dybere, nemlig i den hele menneskelige Natur og i alle jordiske Forhold, ikke ere blevne »stedse mere ødelæggende«; det Stikmodsatte er Tilfældet. »Almindelig Usikkerhed« er — paastaas det videre i Socialdemokraternes grundlæggende Program — bleven Samfundets »Normaltilstand«, — skønt Sandheden er denne: Usikkerhed er ikke bleven, men var altid alle jordiske Tings »Normaltilstand«; i »Kapitalismens Tidsalder« er den snarest mindre end tidligere; intet tidligere Samfund var saa stærkt sammentømret som det moderne »Kapitalist«-Samfund; Alle ere vi interesserede i dets rolige Bestaaen, og Alle kunne vi ogsaa, trods alle absurde marxistiske »Katastrofe-Theorier«, paa hvilke intet Menneske for Alvor tror, gøre Regning paa dets gradvise Udvikling og dets sindige Omdannelse. At fornuftige Mennesker i 1891 have kunnet vedtage et Program med de nys citerede Udtalelser, hvis gennemgaaende Forløjethed skulde synes at være indlysende, vil maaske undre; — men Meningen er jo tydelig nok. Programmet angiver (— endog i relativt maadeholdne Udtryk, — d. v. s. »maadeholdne« i Forhold til, hvad der findes i en Broderpart af den daglige socialdemokratiske literære Produktion —) det Spor, som skal følges af den socialdemokratiske Agitation, og dennes Formaal er: at udsaa Had og at bibringe den store Hob den Tro, at Folket lider og udsuges af de nu Herskende og af den saakaldte »Kapitalisme«, som Socialdemokratiet lover at udrydde, — skønt den i ethvert

Samfund er og vil være en aldeles uundværlig Bestanddel.

Hvis man mener, at Utilfredshed er en nødvendig Betingelse for Samfundets Reform, kan man berolige sig: den vil der aldrig være Mangel paa. Siden Jeremias græd sine Klagesange og indtil den Dag i Dag, har der været Grædende og Sørgende, Utilfredse og Fortvivlede, Misfornøjede og Urostiftere. De Liberale troede ikke, at der var Grund at søge den sociale Fortvivlelse forøget; — de have gjort, hvad de kunde for at aftørre Taarer. Det socialdemokratiske Parti anser det for hensigtsmæssigere at fortie, hvad Godt der er i Verden, og at overdrive, hvad der findes af Ondt; — saaledes tror dette Parti at tjene Samfundet bedst. Mellempartiet, der er enigt med de Liberale om det Maal, der skal sigtes imod — den største Lykke for det største Tal — kan være uenigt med de Liberale i Spørgsmaalet om de Midler, der bør vælges, men bør endnu mere misbillige og modarbejde den socialdemokratiske Taktik: den systematiske Ophidselse af Befolkningens store Masse, den systematiske Undergraven af den sociale Lykkefølelse. Der ligger her en stor Opgave for det tyvende Aarhundredes Mellemparti, som det i sin egen Interesse, i Alles Interesse bør vogte sig for at skyde fra sig. Mellempartiet i det nittende Aarhundrede skød Opgaven fra sig, favoriserede endog de sociale Urostiftere, — og har derved paadraget sig et stort Ansvar. »Den sociale Freds« Parti bør i det tyvende Aarhundrede vise, at det er, hvad det siger sig at være.

Den gamle økonomiske Liberalisme er borte. En ekstrem Individualisme, Anarkisme og Nietzscheanisme og lignende Retninger kunne finde modtagelig Jordbund, kunne — som Modbevægelser mod en for vidtgaende Statsintervention — komme paa Mode for kortere eller længere Tid; — Manchesterdoktrinen, den mindre extreme Liberalisme, kommer ikke saa let frem igen.

At den økonomiske Liberalisme herefter skulde finde nogen væsentlig Støtte hos Nationaløkonomisk Tidsskrift, det tør jeg ikke gøre Regning paa. Men en vis aandelig Liberalisme vil vel altid kunne trives her. I den Tid jeg har været Redaktør af Nationaløkonomisk Tidsskrift, har jeg haft mine egne Meninger om økonomiske og sociale Spørgsmaal. — men jeg har aldrig hindret eller søgt at hindre Tidsskriftets Medarbejdere i at udvikle afvigende Anskuelser. Jeg har ment, at et Tidsskrift som nærværende ikke skulde være et eksklusivt Partiorgan, men tværtimod liberalt aabne sine Spalter for modstaaende Anskuelser. Dette har altid været mit Standpunkt, og jeg tror i dette Øjeblik, da jeg nedlægger Redaktionen, fremdeles, at det er det rette.

Min Efterfølger som Redaktør, Hr. Fuldmægtig i Statens Statistiske Bureau Adolph Jensen, ønsker jeg til Lykke med den ny Virksomhed, han nu skal overtage. Han deler neppe min Opfattelse af den økonomiske Liberalisme, — men jeg tør vist haabe, at han billiger den aandelige Liberalisme. jeg nys nævnede.